

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

SOCIAL GUARANTEES AS AN OBJECT OF LEGAL REGULATION OF THE STATUS OF MILITARY OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE (THEORETICAL AND LEGAL ASPECT)

Передерій О.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті з позицій загального теоретичного аналізу розкрито особливості чинної сьогодні системи законодавчого регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України. Соціальні гарантії розглядаються як елемент правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України, які у концентрованому вигляді являють собою сукупність умов, способів і засобів соціального характеру, спрямованих на здійснення відповідних соціальних благ особи і забезпечених соціальною політикою держави. На рівні доктринального обґрунтування розмежовано соціальних гарантій з такими суміжними поняттями як пільги і компенсації.

Обґрунтовано, що соціальні гарантії є відносно відокремленим об'єктом правового регулювання. Запропоновано умовний розподіл системи актів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України на три рівні: загальний законодавчий рівень, спеціальний законодавчий рівень, підзаконний рівень. На загальному рівні правового регулювання визначено базові засади надання державою соціальних гарантій. Найбільш вагомий регуляторний потенціал міститься у актах другого рівня регламентації основних соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України націлених на соціальну підтримку і забезпечення членів їх сімей. Підзаконний рівень представлений актами Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, актами інших центральних та місцевих органів влади, актами органів місцевого самоврядування.

Базовими особливостями правового регулювання соціальних гарантій є їх невичерпний характер, чіткий спосіб правового викладення. В умовах триваючого процесу відбиття збройної агресії українське законодавство про соціальні стандарти військовослужбовців Збройних Сил України змінюється з урахуванням зростаючої потреби посилення рівня державного захисту військовослужбовців. Окреслено подальші перспективи доктринальної розробки зазначених питань, які полягають у доцільності напрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації законодавства про соціальні гарантії усіх, хто зі зброєю у руках захищає Батьківщину.

Ключові слова: соціальні стандарти, соціальні гарантії, правове регулювання, Збройні Сили України, правовий статус, військовослужбовець, правові інновації, пільги, компенсації.

The article reveals the features of the current system of legislative regulation of social guarantees for servicemen of the Armed Forces of Ukraine from the standpoint of general theoretical analysis. Social guarantees are considered as an element of the legal status of servicemen of the Armed Forces of Ukraine, which in a concentrated form represent a set of conditions, methods and means of a social nature, aimed at realizing the relevant social benefits of the individual and provided by the social policy of the state. At the level of doctrinal justification, social guarantees are distinguished from such related concepts as benefits and compensation.

It is substantiated that social guarantees are a relatively separate object of legal regulation. A conditional division of the system of acts of legal regulation of social guarantees of servicemen of the Armed Forces of Ukraine into three levels is proposed: general legislative level, special legislative level, sub-legal level. At the general level of legal regulation, the basic principles of the provision of social guarantees by the state are defined. The most significant regulatory potential is contained in the acts of the second level of regulation of the basic social guarantees of servicemen of the Armed Forces of Ukraine aimed at social support and provision of their family members. The sub-legal level is represented by acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, acts of other central and local authorities, and acts of local self-government bodies.

The basic features of the legal regulation of social guarantees are their non-exhaustive nature, a clear method of legal presentation. In the conditions of the ongoing process of repelling armed aggression, the Ukrainian legislation on social standards of servicemen of the Armed Forces of Ukraine is changing taking into account the growing need to strengthen the level of state protection of servicemen. Further prospects for the doctrinal development of the mentioned issues are outlined, which consist in the expediency of developing scientifically based proposals for optimizing the legislation on social guarantees for all those who defend the Motherland with weapons in their hands.

Key words: social standards, social guarantees, legal regulation, Armed Forces of Ukraine, legal status, military serviceman, legal innovations, benefits, compensations.

Постановка проблеми. Збройні Сили України на сучасному етапі розвитку української державності відіграють, без перебільшення, одну з найбільш важливих ролей у суспільстві. В умовах протидії масштабній військовій агресії проти України, кожен військовослужбовець несе важкий тягар виконання почесного обов'язку захисту Вітчизни. За таких умов держава зобов'язана консолідувати максимум зусиль для забезпечення належного рівня соціального забезпечення і формування системи надійних соціальних гарантій службової діяльності кожного військового. Первинним етапом здійснення цього є створення відповідного нормативно-правового підґрунтя, яке б забезпечило повноцінність юридичного визначення змісту відповідних соціальних гарантій і умов їх практичного втілення. Особливо активна робота у цьому напрямку триває останні кілька років і характеризується виправдженням певних експериментальних правових інновацій

щодо юридичної регламентації соціальних стандартів правового статусу військових [1]. У зв'язку з цим актуальним є всебічне наукове дослідження соціальних гарантій в якості окремого елемента правового регулювання статусу військовослужбовців Збройних Сил України, що має специфічний спосіб юридичної регламентації.

Мета статті полягає у розкритті специфіки правового регулювання соціальних гарантій як відносно відокремленого компонента статусу військовослужбовців Збройних Сил України.

Аналіз останніх публікацій і стан опрацювання обраної для статті проблематики дає підстави констатувати, що наукова розробка правових аспектів нормативного забезпечення соціальних гарантій військових потрапляє у фокус уваги вітчизняних науковців лише фрагментарно. Про це свідчить аналіз наукових праць і аналітичних публікацій І. Бородіна, С. Пасіки, В. Пашин-

ського та ін. Відповідно, є практично обумовлена потреба збагачення національної правової доктрини України відповідною проблематикою.

Вклад основного матеріалу. У відповідності до п. 5 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, яке затверджене Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 військовослужбовцями є громадяни, які проходять військову службу [2]. Відзначаючи певну «сухість» зазначеного формулювання, слід наголосити, що правовий статус військовослужбовця є одним із найбільш специфічних різновидів правового статусу особи. Це обумовлюється як специфікою самої військової служби, особливим колом завдань, які покладаються на особу, що проходить військову службу, так і особливостями стандартів соціального забезпечення військовослужбовців. Зазначене обумовлює також і те, що військова служба у Збройних Силах України, у порівнянні з іншими видами державної служби, регламентується значною кількістю нормативних актів, що мають різний предмет правового регулювання. І. Бородин та С. Пасіка це пояснюють, у тому числі, необхідністю юридичної формалізації гарантій та механізмів охорони і захисту правового статусу військовослужбовця [3, с. 163].

Соціальні гарантії є невід'ємним компонентом правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України. Беручи до уваги ту обставину, що їх правова регламентація передбачена у різних нормативних актах, є підстави констатувати, що соціальні гарантії є відносно самостійним об'єктом правового регулювання. Умовно, розподілимо систему актів правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України на три рівні: загальний законодавчий рівень, спеціальний законодавчий рівень, підзаконний рівень.

Основу загального законодавчого рівня нормативного регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України складають, передусім Конституція України від 28.06.1996 р. [4], Закон України «Про Збройні Сили України» від 16.12.1991 р. № 1934-ХІІ [5], Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ [6], Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII [7], загальновійськові статuti Збройних Сил України.

Так, ст. 17 Конституції України встановлює, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Це положення є базовою, вихідною нормою для розвитку системи правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України. Зазначена норма складає конституційно-правову основу і вказує на те, що інші акти законодавства мають бути присвячені питанням детальної регламентації цього. В. Пашинський у зазначеному контексті зауважує, що регулювання цих питань буде доцільним з огляду на потреби оборонної реформи і створення ефективної системи оборони держави [8, с. 105].

Закон України «Про Збройні Сили України» від 16.12.1991 р. № 1934-ХІІ у ст. 16 предметно визначає основні напрями держави щодо забезпечення соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України, а також членів їх сімей. Зокрема, закон гарантує військовослужбовцям піклування держави у разі, якщо вони загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю під час виконання службових обов'язків або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни), в умовах надзвичайного стану чи під час виконання службових обов'язків за межами України в порядку військового співробітництва або у складі національного контингенту чи національного персоналу у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ частково також

регулює аспекти соціального захисту військовослужбовців, які призупинили військову службу, поновлення пільг та соціальних гарантій у разі, коли стосовно військовослужбовців судом винесено виправдувальний вирок, що набрав законної сили, порядок звільнення військовослужбовців з військової служби через сімейні обставини або з інших поважних причин, які обумовлені обставинами соціального характеру (вагітність, необхідність догляду за членами родини, хвороба члена сім'ї та ін). Також серцевиною зазначеного закону є глава 8. У ній визначено підстави соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців.

Деякі положення загальновійськових статутів Збройних Сил України також є складовими елементами системи правового регулювання соціальних гарантій військовослужбовців Збройних Сил України. Так, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України передбачає, що гарантування державою військовослужбовцям та членам їх сімей соціального і правового захисту відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів є одним із ключових прав військовослужбовців [9]. Більш того, обов'язками командирів різного ієрархічного рівня є вжиття заходів, спрямованих на забезпечення соціальної захищеності військовослужбовців та, у разі необхідності клопотати за них перед старшими командирами (начальниками), забезпечення соціального сімей військовослужбовців, надавати всіляку соціальну підтримку.

Спеціальний законодавчий рівень правового регулювання представлений, здебільшого законом, що має самостійний предмет правового регулювання – Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ [10]. Зауважимо, що у вказаному законодавчому акті у формально-юридичному плані розрізняється такі категорії, як гарантії, пільги та компенсації (ст. 1). Усі ці категорії охоплюються родовим поняттям – «Гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей». Соціальні гарантії ми розглядаємо як елемент правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України, які у концентрованому вигляді являють собою сукупність умов, способів і засобів соціального характеру, спрямованих на здійснення відповідних соціальних благ особи і забезпечених соціальною політикою держави [11]. Відповідно, виокремимо лише систему соціальних гарантій, які забезпечуються саме соціальною політикою держави і не належать до, власне, організаційно-юридичних гарантій. Виходячи з аналізу тексту закону, основні соціальні гарантії військовослужбовців Збройних Сил України націлені на соціальну підтримку і забезпечення членів їх сімей. Зокрема, це:

- переважне право при прийнятті на роботу і на залішення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників, а також на першочергове направлення для професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки з відривом від виробництва та на виплату на період навчання середньої заробітної плати для членів сімей військовослужбовців строкової служби та військової служби за призовом осіб офіцерського складу;

- виплата за місцем роботи грошової допомоги в розмірі середньомісячної заробітної плати при розірванні дружинами (чоловіками) військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, трудового договору у зв'язку з переведенням чоловіка (дружини) на службу в іншу місцевість;

- гарантування у разі тимчасової втрати працездатності дружинам (чоловікам) військовослужбовців у розмірі 100 відсотків середньомісячної заробітної плати незалежно від страхового стажу листки непрацездатності оплачуються;

– зарахування дружинам (чоловікам) військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, до загального стажу роботи, необхідного для призначення пенсії за віком, періоду проживання разом з чоловіком (дружиною) в місцевостях, де не було можливості працевлаштування за спеціальністю, але не більше 10 років;

– встановлення обов'язку для місцевих рад працевлаштовувати у першочерговому порядку дружин військовослужбовців строкової служби у разі їх звільнення при скороченні чисельності або штату працівників, при ліквідації, реорганізації або перепрофілюванні підприємства, установи, організації, надання позачергово дітям військовослужбовців та дітям військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження служби, а також дітям резервістів під час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві місця у дитячих закладах за місцем проживання (перебування) дитини, забезпечення відселення із закритих та віддалених від населених пунктів військових гарнізонів військовослужбовців, звільнених в запас або у відставку;

– право на спеціальні пільги для вдови (вдівця), батьків загиблого або померлого військовослужбовця, а також дружини (чоловіка), у разі якщо вона (він) не взяла (не взяв) інший шлюб, та її (його) неповнолітні діти або повнолітні діти – особи з інвалідністю з дитинства, батьки військовослужбовця, який пропав безвісти під час проходження військової служби, мають право на пільги, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ;

– гарантування для членів сімей військовослужбовців, які проходять військову службу в особливий період, що оголошується відповідно до Закону України «Про оборону України», виплати грошового забезпечення військовослужбовців у разі неможливості ними його отримання під час участі у бойових діях та операціях.

Зазначений перелік соціальних гарантій не є вичерпним, адже, по-перше, інші соціальні права і пільги військовослужбовцям також несуть у собі елемент забезпеченості соціальною політикою держави, а по-друге, закон встановив, що урядом, місцевими радами, підприємствами, установами, організаціями можуть встановлюватися й інші пільги та гарантії соціального захисту сімей військовослужбовців.

етствами, установами, організаціями можуть встановлюватися й інші пільги та гарантії соціального захисту сімей військовослужбовців.

Третій, підзаконний рівень, представлений, здебільшого, актами Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, актами інших центральних та місцевих органів влади, актами органів місцевого самоврядування. Їх існує значна кількість, вони відрізняються за терміном дії, обсягом предмету регуляторного впливу та іншими регуляторними параметрами. Більшість з них має інструктивний характер. Для прикладу, це Інструкція про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 19.01.2016 № 27 [12], Інструкція з організації роботи із забезпечення соціальними виплатами осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей у Міністерстві оборони України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 31.12.2014 № 937 [13] та інші документи. Їх особливістю також є забезпечувальний характер, адже положення зазначеної групи документів розраховані на повноцінне виконання нормативних документів перших двох груп.

Висновки. Аналіз чинного законодавства, яке регламентує правовий статус військовослужбовців Збройних Сил України, вказує на те, що соціальні гарантії є відносно відокремленим об'єктом правового регулювання. Базовими особливостями правового регулювання соціальних гарантій є їх невичерпний характер, чіткий спосіб правового викладення. В умовах триваючого процесу відбиття збройної агресії українське законодавство про соціальні стандарти військовослужбовців Збройних Сил України змінюється з урахуванням зростаючої потреби посилення рівня державного захисту військовослужбовців. Відповідно, подальшим перспективним напрямом доктринальної розробки зазначених питань є напрацювання науково обгрунтованих пропозицій щодо оптимізації законодавства про соціальні гарантії усіх, хто зі зброєю у руках захищає Батьківщину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про реалізацію експериментального проекту з удосконалення порядку взяття на облік ветеранів війни і надання їм пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1395. *Офіційний вісник України*. 2024. № 11. Ст. 688.
2. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 47. Ст. 1417.
3. Бородін І., Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. *EVROPSKY POLITICKY A PRAVNI DISKURZ*. 2017. Volume 4. Issue 1. С. 164–171.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про Збройні Сили України: Закон України від 16.12.1991 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
6. Про військовий обов'язок військової служби: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
7. Про національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
8. Пашинський В. Й. Збройні Сили України в системі забезпечення оборони держави. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2018. № 4. С. 102–105 URL: http://lseyj.org.ua/4_2018/28.pdf
9. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України 24.03.1999 р. № 548-XIV *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 194.
10. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.
11. Гарантії прав і свобод людини та громадянина. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-28680>
12. Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від 19.01.2016 № 27. *Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0478-16/card5#Links>
13. Про затвердження Інструкції з організації роботи із забезпечення соціальними виплатами осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах України, та членів їх сімей у Міністерстві оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 31.12.2014 № 937. *Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-15#Text>